

Balla Ignazio (Balla Ignác) művei:

Tűz... (Singer és Wolfner, 1901.)
 Tenger mormolása... (Lampert R. – Wodianer 1903.)
 Dél. (Lampert R. – Wodianer 1907.)
 A hét híd városa. (Singer és Wolfner. 1910.)
 Gabikám. (Bíró Miklós kiadása. 1915.)
 A nagy háború. (Maritimus.), (Singer és Wolfner. 1909.)
 Az ő keze. (Singer és Wolfner. 1916.)
 Anonima levelei. (Singer és Wolfner 1918.)
 Kámeák. (Singer és Wolfner, 1912.)
 Az arezzo-i varga. (Magyar Könyvtár. 1915.)
 Kis emberek. (Magyar Könyvtár. 1912.)
 A Rothschildok. (Singer és Wolfner. 1912.)
 Edison. (Singer és Wolfner. 1913.)
 Híres zenészek. (Singer és Wolfner. 1912.)
 Híres feltalálók. (Singer és Wolfner. 1912.)
 Hebehurgya Jancsi. (Singer és Wolfner. 1915.)
 Víz fölött és víz alatt. (Singer és Wolfner. 1916.)
 Tréfaország. (Singer és Wolfner. 1915.)
 A pórult járt óriás. (Magyar Földrajzi Intézet. 1919.)
 A pórult járt kisbíró. (Magyar Földrajzi Intézet. 1919.)
 Ötven mese. (Tolna Nyomdai Műintézete, 1930.)
 Két kis Ludas Matyi. (Tolnai Nyomdai Műintézete. 1931.)

IFJÚSÁGI KÖNYVEK:

Tréfaország. (Singer és Wolfner.)
 Víz fölött és víz alatt. (Singer és Wolfner.)
 A pórul járt kisbíró. (Földrajzi Társaság.)
 A pórul járt óriás. (Földrajzi Társaság.)
 Tréfás versek, kis elbeszélések, elszórtan, antológiákban, ifjúsági lapokban.

Művei olasz nyelven:

I Rothschild. (Treves, Milano. 1914. – Garzanti, Milano, 1938.)
 Budapest. (G. Agnelli, Milano, 1931.)
 Vecchia e nuova cultura di Transilvania. (Federazione Italiana Biblioteca Popolari. Milano. 1931.)
 L'Ungheria e gli ungheresi. (Treves – Garzanti, Milano. 1937.)
 Edison. / Cavallotti, Milano, 1946.
 Novellieri ungheresi. (Magyar írók antológiája.), („Alpes”, Milano, 1931.)
 Lupi. (Erdélyi írók elbeszélései.), (L'Eroica, Milano, 1934.)

Művei idegen nyelven:

Die Rothschilds. (I. Ladyschnikow Verlag. Berlin. 1913.)
 The romance of the Rothschilds. (Eveleigh Nash. London. 1934.)
 Rothschildarna. (Wahlström & Wildstrand. Stockholm. 1913.)
 Los Rothschild. (Hispano Americana de Ediciones. Barcelona, 1947.)
 Edison, una gran vida. (Hispano Americana de Ediciones. Barcelona, 1948.)
 Olaszra fordítások:

Jókai Mór: *Lo zingaro barone. /Romanzo per Tutti,*
 (A cigánybáró) 1950.II.1.
I due Trenk. / I Romanzo della Palma.
 (A két Trenk.) 1951. – In 15 puntate.
La rosa gialla. – Romanzo per Tutti.
 (Sárga Rózsa.) 1952. IV.1.

Herczeg Ferenc: *Cuore d'uomo. /Férfiszív.*
 Romanzo per Tutti. 1946.II.1.

Herczeg Ferenc: *Il matrimonio di Szabolcs.*
 Szabolcs házassága.
 Romanzo Per Tutti. 1946.V.1.
Prendimi con te! /A politikus.
 Romanzo per Tutti. 1947. IX.1.
Susy Simon. /Simon Zsuzsi.
 Romanzo per Tutti. 1947.VI.1.
Le ali del destino. / Idegenek közt.
Il Romanzo della Domenica.
 Edizione Mondadori.
 1948. III.21.
Non vi amo./ Második szerelem.
Quando comincia la felicità.
 Egy leány története.
 Romanzo per Tutti. 1950. XI.1.
Luna calante./ Fogyó hold.
 Romanzo per Tutti. 1952.XI.1.
La Porta della Vita./ Az Élet Kapuja.
 Romanzolper Tutti. 1954. VII.15.
I Pagani./ Pogányok.
 Romanzo per Tutti. 1955.XI.1.

Ambrus Zoltán: *Il sospetto./ A gyanú.*
 Romanzo per Tutti. – 1947.I.15.

Gárdonyi Géza: *La casa incendica del Corriere.* 1956.
 In 10 puntate.

Surányi Miklós: *Voragine./ Az örvény.*
 Romanzo per Tutti. 1948.IV.1.

A *Dramma* című folyóiratban megjelent:

Herczeg: *Trovar Marito. Giulia Szendrey.*
 Molnár: *Legenda di Liliom.*
 Olimpia, o gli occhi delL'Imperatore.
 Fodor: *Un gioco di cosietà.*
 Bus-Fekete: *Zero ina more.*
 Szánto-Szécsen: *120 all'ora.*
 Barabás: *É facile per gli uomini.*

„COMOEDIA: *L'ultimo ballo. Di Ferenc Herczeg.*
Moglie. – di János Bókay.
L'ultima avventura. – di Sándor Máray.

LIBRERIA DEL TEATRO: Fodor: Esame di maturità.
Herczeg: Volpe azzurra.

PLATEA: Molnár: Giuochi al castello.
Lengyel: Angelo.

Mario De Vellis vagy Olga Vellisszel közös fordításai:

Ferenc Molnár: Liliom (leggenda di)
Scarpette di vetro.
L'ufficiale della guardia.
Cigno
Olimpia
Uno-due-tre
Grande amore.
Rivietra.
Dalila.
Giuochi al castello.
Il Lupo.
Mode e confezioni.
La nuvola bianca.
La ragazza del porto
Pasticceria Kiss.
Amor celeste e amor profano.
I ragazzi della via Pál.
Tre atti unici.

Ferenc Herczeg: Scirocco.
Volpe azzurra.
Ultimo ballo
Trovar Marito
La chiave d'oro.
Tilla. Giulia Szendrey

János Bókay: La moglie.
Non rinuncio all'amore.
Amo quattro donne.
Primo amore.
Mentisci a me!
Ti prego fai le mie veci!

Adorján Bónyi: Viki.
La dolce nemica.
Il miliardario.

Gábor Drégely: L'uomo rosso.
La marsina ideale.

Jenő Heltai: Le ragazze Tündérlaki.
Il cavalier muto.

László Bus – Fekete: Zero in amore.
Compleanno.

Pollo fritto.
Jean!
Il denaro non è tutto!

László Fodor: Esame di maturità.
L'amore non è così semplice!
Topolino.
Donna in bianco.
Furto nella Via Váci.
Bacio davanti allo specchio.
Giochi di società.
Affare Kubonsjy.
Ninna-nanna.
Amo un'attrice,
Dono di compleanno.
Penna stilografica.

Sándor Márai: Incanto. (Magia.)
L'ultima avventura.

Rózsi MELLER: Tenente Virgol
(Frank MAR): Confessione.
Szántó-Szécsen: Centoventi all'ora.
Budapest – Vienna.
Vaszaray: Matrimonio.
Soli in due.
Una famiglia distinta.
Bubus.
Zia Clotilde.
Il diavolo non dorme.
Mi hanno rapito.
Ho sposato un angelo.
Un giorno ancora.

Lajos Zilahy: L'uccello di fuoco.
La vergine e agnello.
Campanili di legno.

Béla Zsolt: Profumeria Kardos

Menyhért Lengyel: Angelo

Béla Barabás: Comprò un marito.
E' facile per gli uomini.

A. Herz: Emilio sei Tu?

Fordítások: (olaszból)

Pirandello: Il piacere dell'onestà. (A becsület örömei.)
(A Nemzeti Színház Kamara Színháza.)
Alessandro De Stefani: Il calzolaio di Messina. (A messinai varga.)

(A Nemzeti Színház Kamara Színháza.)

- Ugo Falena: Il piccolo Lord. (A kis lord), (Andrássy úti kabaré.)
 Roberto Bracco: Ad armi corti. (Közelharc.) Blaha Lujza-téri kabaré.
 Boccaccio: Decamerone. (Dekameron.) Öt kötet. Kultúra, Budapest, 1920-1922.
 Grazia Deledda: Novellák. (1912.)
 Grazia Deledda: Varázs alatt. (Magyar Könyvtár, 1913.)
 Grazia Deledda: A mi urunk. (Franklin Társulat, 1910.)
 Gabriele d' Annunzio: San Panteleone. (Olcso Könyvtár, 1909.)
 Gabriele d' Annunzio: Pescarai elbeszélések. (1914.)
 Gabriele d' Annunzio: Totò és egyéb elbeszélések. (1914.)
 Gabriele d' Annunzio: Talán igen, talán nem. (Kultúra, Budapest, 1918.)
 Gabriele d' Annunzio: Sziklák szüzei. (Genius, 1921.)
 Gabriele d' Annunzio: Jorio lánya. (1909.)
 Edmondo de Amicis: Cuore. (Siv.) Atheneum, 1922.
 Neera: Az ördög palástja. (1912.)
 Neera: Égi és földi szerelem. (Franklin Társulat, 1911.)
 Neera: Az utolsó sarj. (Crevalcore.) Pantheon, 1922.
 Barilli: Dodero kapitány. Milliók könyve. 1915.
 Matilde Serao: Bocsánat. (Atheneum, 1920.)
 Luciano Zuccoli: Kif tebbi. (Atheneum, 1922.)

Fordítások más nyelvekből: német, francia.

- Heine: Firenzei éjszakák. Modern Könyvtár, 1914.
 Mikkelson: A sarkvidéki Robinson. Singer és Wolfner, 1913.
 Balzac: Az elegáns élet fiziológiája. Világ Könyvtár, Révai, 1913.
 Marcel Prévost: Asszonyi dolgokról. Modern Könyvtár, 1912.
 Pierre Loti: Egyiptomi képek. Magyar Könyvtár, 1917.
 Luis Cuperus: Komédiások. Kultúra, Budapest, 1921.
 Elynor Glyn: Három hét. Singer és Wolfner, 1915.
 Christiana Gunkel: Otthon nélkül. Singer és Wolfner, 1916.
 Oscar T. Schweriner: Lepecsételt parancs alatt. Singer és Wolfner, 1917.
 A.H. Adam: Galahad. Singer és Wolfner, 1919.

Olaszra fordította:

- Madács Imre: L'umana tragedia. (Rizzoli, B.U.R. 1961.)
 Jókai Mór: I due Trenk. (Rizzoli, B.U.R. 1959.)
 Jókai Mór: Rosa gialla. (Rizzoli. B.U.R. 1962.)
 Mikszáth Kálmán: Il mantello prodigioso. (Romanzo Mensile, 1948.)
 Mikszáth Kálmán: Una donna o una podere. (Romanzo Mensile, 1949.)
 Mikszáth Kálmán: Un fiore e uno sparo. (Romanzo Mensile, 1953.)
 Mikszáth Kálmán: L'ombrello di San Pietro (Rizzoli. B.U.R. 1960.)
 Mikszáth Kálmán: Il fantasma di Lubbox. (Rizzoli. B.U.R. 1960.)
 Mikszáth Kálmán: Il fabbro che non sente. (Rizzoli. B.U.R. 1962.)
 Herczeg Ferenc: I Pagani. (Rizzoli. B.U.R. 1958.)
 La porta della vita. (Rizzoli. B.U.R. 1960.)
 Luna calante. (Rizzoli. B.U.R. 1961.)
 Anci sará dottoressa. (Romanzo Mensile, 1951.)
 Adamo, dove sei? (Romanzo Mensile, 1938.)
 Il miracolo. (L'Eorica, 1933.)
 Pioggia di rose. (Corticelli, Milano, 1940.)
 Ragazzi in gamba. (Marzocco, Firenze, 1953.)

Molnár Ferenc: *Piccola pasticceria*. (Romanzo Mensile, 1946.-Dall'Oglio, 195?
L'ussaro azzuro. (Edizione Ultra, Milano, 1945.)
 Andor. (Cavallotti. Milano, 1947.)
Liliom. (Rizzoli, B.U.R. 1959.)
I ragazzi della Via Pál. (Rizzoli. B.U.R. 1960.)
 Ambrus Zoltán: *Il sospetto*. (Romanzo Mensile, 1947.)
 Surányi Miklós: *Voragine*. (Romanzo Mensile, 1948.)
 Csathó Kálmán: *Violetta*. (Romanzo Mensile, 1947.)
 Csathó Kálmán: *Blanche, la parente povera*. (Romanzo Mensile, 1948.)
 Bíró Lajos: *Le tre notti di Don Giovanni*. (Romanzo Mensile,)
 Bíró Lajos: *Accede all'Hotel Imperial*. (Romanzo Mensile, 1952.)
 Vajda Ernő: *Una strega americana*. (Romanzo Mensile. 1952.)
 Pécsi Mária: *Artista e re*. (Romanzo Mensile, 1936.)
 Rab Gusztáv: *Stazione Est*. (Romanzo Mensile, 1948.)
 Murati Lily: *Pochi sanno amare*. (Romanzo Mensile, 1948.)
 Bethlen Margit: *Le favole della città trisre*. („Alpes”, Milano, 1928.)
 Bethlen Margit: *I racconti dell'isola felice*. (Corticelli, Milano, 1940.)
 Heltai Jenő: *Giaguaro*. (I romanzi della Novella, Rizzoli, 1933.)
 Rákosi Viktor: *Le campane non suonano piu*. (L'Eroica, 1936.)
 Török Sándor: *Tutti siamo un po' ladri*. (Dall'Oglio, Milano, 1949.)

Olasz színpadokon (rádióban, televízióban) szereplő magyar szerzőknek (Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Lakatos László, Lengyel Menyhért, László Aal, Barabás Pál, Bókay János, Bus-Fekete, Fodor László, Vaszary János, Zilahy Lajos stb.) valamennyi művét (több mint száz színdarabját) fordította.

Olasz napilapokban, folyóiratokban

Több mint ezer cikket írt Magyarországról, a magyar művészetről, irodalomról, tudományról, mindennapi életről, emberekről, stb.

Magyar napilapokban, folyóiratokban

Legalább ezer cikket, olasz eseményekről, vidékekről, városokról, művészetről, mindennapi életről, szokásokról, stb.

Brajjer Lajos dr., (1865-1943), bánati magyar hírlapíró. Nagybecskerekéről, Torontál vármegye főjegyzőjeként, a *Torontál* című lap szerkesztői székéből került a *Fiumei Estilap* szerkesztői állásába, ahol 1908-tól 1914-ig irányította a folyóiratot. Fiumében találjuk még az I. világháború után is, többek között a D'Annunzio féle megszállás idején, igen érdekes interjút készít a költő-hadvezérrel.

Fiume és a világháború, in *Magyar Figyelő*, 1916. évi 24. sz. A szerző kiadása

A *Pester Lloyd* és a bécsi *Neue Freie Presse* valamint az Egyesült Államokban megjelenő német nyelvű *Staats Zeitung* munkatársa is volt, s több alkalommal tett hosszú utazást. Fordítói tevékenységének részeként Rákosi Jenő színdarabját ültette át németre; tanulmányai igen sokoldalú érdeklődést tükröznek: megemlítik a német nyelvű *Jezsuiták Amerikában* című munkáját, valamint a *Goethe és a délszlávok*, a kéziratban maradt *Washington, az ember* és *Az amerikai néger*ek a

kultúrában című munkákat. A király, udvari tanácsosi címmel tüntette ki. Később hazatért Nagybecskerekre, s élete hátralévő részében műfordítóként működött

Dániel György László: Dr.Brajjer Lajos (1865-1943). *Kalangya*, 1944. jan.

Brelich Enrico (1844-1902), fiumei városi tisztviselő, műfordító. Az egyik korabeli feljegyzés szerint városi jogtanácsos.

Jókai Mór: *L'uomo d'oro*. (Az arany ember.) Fordította Ernesto Brelich, Mohovich, Fiume, 1882; *Un giocatore che vince*. (Egy játékos, aki nyer.) Fordította Enrico Brelich, Mohovich, Fiume, 1883. A *Magyarország Vármegyéi és Városai* sorozat *Fiume és a Magyar–Horvát Tengerpart* című kötet (1896) közreműködője.

Burich Enrico (1889-1965)

A fiatal fiumei irredenta értelmiségiek közé tartozott, gimnazistaként a Giovine Fiume, mazziniánus ihletésű irredenta társaság tagja volt, (1904-1905), melyet a magyar kormány feloszlattott. Budapesten, majd Firenzében végezte egyetemi tanulmányait. Mint levelezése is bizonyítja a firenzei *Voce*-kör, a kor egyik legrangosabb értelmiségi csoportjának, melynek lapja, a *La Voce* volt, középponti alakját, Giuseppe Prezzolinin érezte mesterének. Burich írásait, a trieszti fiatal értelmiségiek munkáihoz hasonlóan, (például Scipio Slataper), a *Voce* közli a tízes években. Ekkori cikkeiben elsősorban politikai tényezők dominálnak, azaz olasz hazafiassága, a magyar kormányzat iránti kritikája. Fő problémája a fiumei értelmiségi lét meghatározása, identitástudata s Fiume sorsa. 1913-ban cikket ír a *Vocéba*, *Appello alla Nazione Ungherese: La tragedia dell'italianità di Fiume* címen.

Az 1924-ben rövid ideig Bruno Vukso szerkesztésében megjelenő irodalmi és művészeti lap a *Vita Nova* egyik közreműködője Antonio Widmar mellett.

1921 és 1934 között több olasz napilapnak, így az *Il Resto del Carlino*nak is dolgozik: ez utóbbiban több cikke is megjelenik Magyarországról, éppen 1927-ben az olasz–magyar közeledés időszakában. 1927. január 16-án a *Piccolo della Será*ban jelenik meg cikke *Fiume, Magyarország kikötője* címen, A „fedelissima” újjászületéséhez vezető döntő lépés alcímmel, melyben Burich a Magyarországgal kötendő kereskedelmi egyezménytől várja Fiume gazdasági fellendülését.¹

A húszas évek királysági tendenciáinak idején Habsburg Ottó neveléséről, illetve a magyar királyságról ír. Habsburg Ottó egyik vizsgálója kapcsán elmondja, milyen jól tud magyarul, milyen fontos számára a magyar kultúra, amelyet valóban jól ismer.² 1927. június 30-án *A Trianoni*

¹ „Il Resto del Carlino”, 1927. április 9. „Entusiasmi magiari”

² „Il Resto del Carlino”, 1927. máj. 4. „L'educazione di Ottone d'Absburgo – Il paladino dei legittimisti ungheresi”.

békeszerződés revíziója felé? címmel Lord Rothermere *Daily Mail*-beli írására reagál, cikkében elítéli a békeszerződést.

1927. november 17-én a Kossuth-emlékmű avatásáról szólva, a magyar történelem nagy alakjai között Kossuth mellett Petőfiről, Széchenyiről, Eötvösről és Deákról is megemlékezik.

Novemberben a zsidótörvény módosításáról ír: a numerus clausus véleménye szerint tarthatatlan, akkor is, ha immár társadalmi alapon helyezi hátrányba az értelmiségi foglalkozásúak gyermekeit. Üdvözli, hogy a népi származásúak előnyt élveznek, s cikke zárásaképpen minden bizalmát Bethlen kormányfőbe helyezi, aki Magyarország számára jobb jövőt szeretne.³ 1927. december 9-én, Serédi Jusztinián primássá való kinevezését kommentálva, megjegyzi, hogy vele a nép fia kerül ebbe a hivatalba, aki ráadásul irredenta is.⁴

A 30-as években inkább a tudós és a műfordító Burich kerül előtérbe, aki elsősorban német irodalommal foglalkozik, Fichtét, Goethét, Kleistet, Arnold és Stefan Zweiget fordítja. A magyar irodalomból 1934-ben az ő átültetésében jelenik meg Molnár Ferenc: *A zenélő angyal*, s *A Pál utcai fiúk* (ez utóbbit Silvino Gigante is lefordítja). Fiume német megszállása idején, a háború végén, városában antifasiszta levelet terjeszt. A második világháború után is dolgozik magyar fordításokon: Török Sándor: *Életed kész regény*, Lukács György: *Goethe és kora* (németből) című művét és Körmenyi Ferenc Olaszországban utolsóként kiadott háborús visszaemlékezés-regényét: *Napfogyatkozást* fordítja.

Válogatás művei közül:

Fino alla feccia. Feljegyzései 1945 aprile 23-tól május 6-ig – a háború vége, a város jugoszláv övezetté való nyilvánítása.

Lettere inedite del Capponi ad Alfredo Reumont (in aggiunta una lettera del Tommaseo), Quaderni di 'Termini', No. 7, Fiume, XVIII.

I ricordi fiumani del cardinale Costantini, Fiume, N. 1-2, Gennaio – Giugno 1963, pp. 1-35.

L'influenza dell'Ariosto sul Wieland, Estratto dall'Annuario del R. Liceo-Ginnasio Dante Alighieri, Anno 1923-24, Fiume.

Corrispondenze e articoli sul Resto del Carlino. Vol. I. (1919–1921), Vol. II. *Sul Resto del Carlino e sulla Difesa Adriatica (1921–1934)* B III 1084–1085. Újságcikkek gyűjteménye, Archivio Museo Storico di Fiume, Roma.

Esperienze di un esodo. In *Fiume*, 1964.

Fiume e l'Italia. Rava, Milano, 1915.

³ Ebrei e socialisti, „Il Resto del Carlino”, 1927. nov. 23.

⁴ „Il Resto del Carlino”

Fiume prima e dopo Vittorio Veneto. Edizione della Società di Studi Fiumani, Roma, 1968. *Gli ultimi giorni di Fiume dannunziana*. Stabilimenti tipografici riuniti, Bologna, 1921.

Momenti della polemica per Fiume prima della guerra 1915–18.

Fordításai a magyar irodalomból:

- Körmendi Ferenc: *Tempo di eclisse*. (Napfogyatkozás). Bompiani, Milano, 1950.
- Lukács György: *Goethe e il suo tempo*. Milano, 1949. La Nuova Italia, 1974.
- Molnár Ferenc: *L'angelo musicante*. (A zenélő angyal). Mondadori, Milano, 1934.
- *I ragazzi di via Pál*. (A Pál utcai fiúk). Bemporad, Firenze, 1933.
- Török Sándor: *La tua vita è un vero romanzo*. (Életed kész regény). Bompiani, Milano, 1948.

Fest Aladár, (olaszul Alfredo Fest), (Eger 1855 - Budapest 1943)

Budapesten szerzett diplomát, utána egy évig nevelősködött, majd Olaszországba tett tanulmányutat. 1880-ban került a fiumei gimnáziumba. 1894-ben a budapesti II. kerületi katolikus gimnáziumba nevezték ki, két évvel később, Berghoffer halála után, igazgatóként visszament a fiumei gimnáziumba. 1911-ben Budapestre került, 1912-től 1918-ig tankerületi főigazgató. (Az 1894-ben Budapestre való helyezése kapcsán lásd Józsa Judit és Pelles Tamás adatait: Alfredo (Aladár) Fest (1855-1943) Storico ungherese di Fiume. In *Fiume*, Luglio-Dicembre 2000, 148–153. old. 1923-tól a közgazdasági karon olasz nyelvet tanított. Herbart pedagógiai nézeteinek követője. 1896-ban a Fiume történetével foglalkozó Kobler-féle anyagot kiadó bizottság tagjai között szerepel neve.

Tisztségei: Club di Scienze Naturali; elnökhelyettes, majd elnök: Società dei R. Impiegati di Fiume e del Litorale tagja.

Fest olaszra is lefordított tanulmánya: Fiume nel secolo XV. In *Bullettino della Deputazione fiumana di storia-patria*, Fiume, 1913. Fordította: Silvino Gigante.

Fest Aladár: Hogyan és mikor lettek a Batthyány grófok fiumei patrícusokká? In *Fiume*, 1892. május 29. 1–2. old. Fest ebben az írásában a család XVIII. századi szerepével kapcsolatos kutatásait ismerteti.

Br. Eötvös József és a fiumei kérdés, AkÉrt 1912.

Fiume a XV. században, Századok, 1912, Br.Dévay Pál, 1915.

Silvino Gigante, a fiumei irredenta értelmiség egyik vezető alakja, később maga is iskolaigazgató, műfordító, így emlékezik meg róla: „Tanáraim között voltak valóban értékesek. Még mindig különös szeretettel emlékszem Fest Aladárra – 1943 novemberében, 88 éves korában halt meg –, aki óráit érdekessé és vonzóvá tette. Szenvédélyesen foglalkozott a fiumei történelemmel, s megtalálta a módját, hogy megfelelő helyen és időben városunk múltjával kapcsolatban felvilágosítson bennünket. Valójában neki köszönhetem azt a kitüntetett érdeklődést, amellyel régióink történelmi kutatásai iránt viseltetem. Jó módszere volt: amikor egy század tanulását befejeztük, az időrendben egymást követő

és a párhuzamos eseményekről táblázatot készített... mindig összefoglaló kérdéseket is tett fel nekünk a korábban tanult anyaggal kapcsolatban...” S. Gigante: i. m. In *Fiume*, 1955, 1-2. 18. old. Kőrösi Sándorral együtt, rövid ideig, az 1893-tól megjelenő fiumei magyar lap, a Magyar Tenger társszerkesztője.

Fest Aladár, Kőrösi Sándor és több más Fiumében működő, illetve avval kapcsolatban álló tudós, tanár, újságíró hozza létre az igen sokrétű munkát, a *Magyarország Vármegyéi és Városai* sorozat *Fiume és a Magyar–Horvát tengerpart* című kötetét 1896-ban.

1904-ben egy levelében Fest Aladár arról számol be, hogy a horvátokkal közösen, közvetlenül a választások előtt, megalapították a Hazafias Pártot, amelynek színeiben ő „725 voksnyi abszolút többséggel” bejutott a városi képviselő-testületbe. A képviselői mandátum nem tarthatott sokáig, mert többször nem tesz róla említést.

Garády Viktor (Vittorio de Gauss) (1857-1932)

Vittorio De Gauss (Garády Viktor) Nagyváradon született 1857-ben, a fiumei Gauss patricius családból. Apja Erdélyben volt a Monarchia hivatalnok, de mivel nem tanult meg magyarul, az 1867-es kiegyezés után, amikor a magyar hivatalos nyelvvé vált, elhagyta hivatalát, s családjával visszaköltözött Fiumébe. Fia, az akkoriban még Vittorio *Gauss* Budapesten végezte egyetemi tanulmányait, s ezenközben olyannyira megtanult magyarul, hogy műfordításokat kezdett közölni, s újságcikkeket írt. *Fővárosi Lapok*, a *Magyar Hírlap*, a *Magyar Szalon* és más lapok szerzője volt, hanem irodalmi antológiákat is összeállított. Így a *Magyar Szalon* számára egy 40 kortárs olasz szerzőt bemutató különszámot. Nagyrészt szintén Garády fordításában jelent meg egy másik antológia: a *Külföldi Dekameron*. Olyan jelentős írók egy-egy novelláját is közli, mint Capuana, D’Annunzio, De Roberto, Serao és mások.

Garády fordítói munkássága rendkívül sokrétű. Vernétől, Coopertól kezdve az ifjúság számára átírt Swiftig, a Magyarországon azóta elfelejtett, de Olaszországban nemrégiben újra felfedezett XIX. századi „modern” szerzőn, Tarchettin át, az akkoriban új és szociológiai szempontból is érdekes író, Matilde Seraoig számtalan művet fordít. A széles palettán a népszerű női irodalom képviselője, Neera is megjelenik. Rákosi Jenő, a kor ismert szerkesztője tanácsára magyar írói nevet vett fel, így lett Garády Viktor, magyar író.

Mint később is sokan mások Fiumében, ő is „magyar leányt vett feleségül”.

Számos elbeszélést, gyermek- és ifjúsági regényeket, népszerű tudományos műveket, műfordításokat jelentetett meg. *Mi van a tengerben?*, *Az Adria gyöngye*. *Magyar fiú a magyar tengerparton*. *A piros köpönyeg*. *Elbeszélés a magyar szabadságharcból, sok képpel – Fajankó, a bártfai híres fabáznak mulatságos története –*, *Hegyen-völgyön*. *Képek az állatvilágból –*, *Kerek erdő*. *Történetek, képek az állatvilágból, sok képpel*.

Garády-Gauss 1903-ban már Fiumében működik lapszerkesztőként. Két ízben is alapított lapot Fiumében, a *Fiumei Szemlét*, majd a *Fiumei Naplót*.

1905-ben nyitották meg Fiumében a Biológiai Állomást, melynek, másik szakmája gyakorlására, igazgatója lett. A Biológiai Állomás 1918-ig működött önálló intézményként, 1928-ig az egyik fiúiskolában folytatta tevékenységét, akkor megszüntették.

Vittorio Gauss (Garády Viktor) a Szinnyi félé lexikonban jelzi kéziratát is, melyet tudomásom szerint nem jelentetett meg, az *Olasz–magyar teljes szótárt*.

1924-ben Unamunót ültet át magyarra, vele kapcsolatos egy Kosztolányihoz írott levele, amelyben Garády a nagy spanyol író száműzetése miatt aggódik.

Fiume Olaszországhoz csatolásakor Gauss már 67 éves volt, s a dokumentumok tanúsága szerint, továbbra is megtartotta a magyarok iránti rokonszenvét.

Egy levelének tanúsága szerint közvetve részt vett az *Adria Társaság* megszervezésében is. A *Tenger* című magyar biológiai tárgyú folyóiratban rendszeresen közölt publicisztikát. (Például 1927-ben: *A tengericsillag mint ragadózó*, 1928-ban: *A tenger pillangói*, 1929-ben: *Világítással való halászat az Adrián*, 1930-ban: *Tavaszi a tengeren* (a rovignói intézettel végzett kutatásról, a tintahalfogásról). 1927-től a rendőrség megfigyelteti Gauss-t. Az ellene felhozott vád: felforgató-érzelem, magyar-barátság, olasz ellenesség, annak ellenére, hogy valamennyi jelentés megegyezik abban, hogy az idős ember igen visszavonult életet él, s nem vesz részt a politikai életben.

1932-ben bekövetkezett halálakor, Nadler Herbert, a budapesti Állatkert igazgatója írt nekrológot: ebből megtudhatjuk, hogy Gauss rendezte be az akváriumot a budapesti Állatkertben, s később is buzgó gyűjtője és szállítója maradt: „Egyébként évről-évre, minden tavasszal egy vasúti kocsira való tengeri állat érkezett tőle a budapesti Állatkertbe.”

Művei közül néhány:

Adria gyöngye. Magyar fiú a magyar tengerparton. Singer és Wolfner, Budapest, 1900.

Mi van a tengerben? Singer és Wolfner, Budapest, 1902.

Tengerparti képek. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és fiai) R.T. Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1903.

Tengerparti séták. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalatának kiadása, Budapest, 1901.

Régi dicsőségünk a tenger melléken. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és fiai) R. T. Könyvkiadóvállalat, Budapest, é. n.

Vadászkalandok. Franklin Társulat, Budapest, 1905.

Fordításai közül:

Storia della nazione ungherese. (A magyar nemzet története.) Fordította G. Gauss, Mohovich, Fiume, 1884.

Gelletich Nicola, (a magyar dokumentumok, a kor szokásának megfelelően magyar néven, Gelletich Miklós dr.-ként említik), alpolgármester, magyar királyi közjegyző.

Az 1868-as horvát–magyar kiegyezés parlamenti bizottságának, a „regnicolaris bizottság”-nak, melynek Deák Ferenc is tagja volt, tagja Fiume képviselőjében.

Bekerült az 1890-ben alakult *Fiumei Magyar Daloskör* választmányába. Az igen magas presztízsű fiumei tisztviselők egyesülete vezetőségének titkára.

Jogi művek, újságcikkek szerzője is, a *Magyarország Vármegyei és Városai* sorozat *Fiume és a Magyar–Horvát Tengerpart* című kötet (1896) közreműködője.

Jókai Mór: *Il re dei pirati*. (Kalózkirály.) Fordította dr. Niccolò Gelletich, Mohovich, Fiume, 1901.

Gelletich Vincenzo, Nicola Gelletich fia.

1907-ben indult a *Fiumei Napló* szerkesztője Vincenzo Gelletich (Nicola Gelletich fia), a gimnázium tanára. A főszerkesztő Vittorio de Gauss.

Már 1908-ban kiadták Herczeg Ferencet, Pagani, Pogányok, Mohovich, Vincenzo Gelletich fordításában.

Gigante Silvino

Silvino Gigante és Riccardo; apja aranyműves, „császári és királyi udvari szállító”, a jellegzetes fiumei mór dísz készítője, a fiúk az irredenta értelmiségiek prominens képviselői, a *Giovine Fiume*-csoport vezető személyiségei. Katonai szolgálata idején Magyarországon ismerkedik meg jövője feleségével, akárcsak testvére, Riccardo.

Silvino Gigante: *Fiume negli ultimi cinquant'anni*. In *Fiume*, Stabilim. Tipogr. S. A. 1926.

A. Depoli, Luigi M. Torcoletti, Silvino és Riccardo Gigante szerkesztésében 1910-től megjelenő *Bullettino* című lap történelmi tárgyú tanulmányokat közölt. (A *Deputazione Fiumana di Storia Patria* 1923-tól *Società di Studi Fiumaniként* működött, 1923-40 között *Fiume* címen adtak ki folyóiratot a Depoli és a Gigante testvérek, Fest Aladár és a magyar származású Belario Lengyel közreműködésével. Ez talán Fiume leghosszabb ideig megjelenő folyóirata:

Padovában diplomázott, 1943-ban készültek emlékezései.

– Gigante, Silvino: *Antologia di Prose e Poesie Italiane scelte da Vincenzo Gelletich e S. G. Mohovich Editore*, Fiume, 1906.

– *Fiume negli ultimi cinquant'anni*. "La Vedetta d'Italia tipografia", Fiume, 1928. Estratto dalla rivista della Società di Studi Fiumani "Fiume" – Anno IV° – I° e II° semestre 1926 e Anno VI° 1928.

– *Italia e Italiani nella storia d'Ungheria*. Edito ed in deposito presso l'autore, Fiume, stampato, Trieste, 1933.

– Storia del Comune di Fiume

– Ricordi di vita scolastica. *Fiume*, Gennaio–Giugno 1955, 1–26. pp., Luglio–Dicembre 1955, 115–127. pp., Gennaio–Giugno 1956, 51–84. pp., Luglio–Dicembre 1956, 170–192. pp., Gennaio–Giugno, 1957, 63–78. pp., Luglio–Dicembre 1957, 146–173. pp.

– Due lettere di Lodovico Kossuth nella questione della strada ferrata tra l'Ungheria e Fiume. In *Fiume*, anno 1936, 202–209. pp.

— Fordítások:

– Arany: *Ballate*. Sandron, Milano–Palermo–Napoli, 1922.

– Balassa Imre: *Fronte. Romanzo di guerra*. (Front. Regény milliók életéből.), Agnelli, Milano, 1931.

– *Canti popolari ungheresi*. Sandron Remo Editore, Milano, 1912.

— Fordítások:

– Arany: *Ballate*. Sandron, Milano–Palermo–Napoli, 1922.

– Balassa Imre: *Fronte. Romanzo di guerra*. (Front. Regény milliók életéből.), Agnelli, Milano, 1931.

– *Canti popolari ungheresi*. Sandron Remo Editore, Milano, 1912.

– De Hory Etelka: *Eugenio di Savoia*.

- Fall Andreas: *Italia e Ungheria nella politica di Mussolini*.
- Harsányi Zsolt: *Magdolna*. (Magdolna). Garzanti, Milano, 1944.
- Herczeg Ferenc: *Bianchi e rossi*. (Északi fény). Bemporad, Firenze, 1934.
- *–Il violino d'oro*. (Arany hegedű). Treves, Milano, 1932.
- *–Sette maniere di trovar marito*. (A Gyurkovics-lányok). Bompiani, Milano, 1932.
- *–Il perduto amore*. (Fenn és lenn). Rizzoli, Milano, 1933.
- Körmendi Ferenc: *Un'avventura a Budapest*. (Budapesti kaland). Bompiani, Milano, 1932.⁵
- *–L'errore*. (A tévedés). Bompiani, Milano, 1938.
- *–La generazione felice*. (Boldog emberöltő). Bompiani, Milano, 1934.
- *–Incontrarsi e dirsi addio*. (Találkozás és búcsú). Bompiani, Milano, 1938.
- *–Peccatori*. (Bűnösök). Bompiani, Milano, 1936.
- *–Via Bodenbach*. (Ind. 7h. 15' via Bodenbach). Bompiani, Milano, 1933.
- *–Molnár Ferenc: I ragazzi di Via Pál*. (A Pál utcai fiúk). Bompiani, Milano, 1938.
- Török Sándor: *Qualcuno bussava. Romanzo di dodici camere*. (Valaki kopog. Tizenkét szoba regénye). Bompiani, Milano, 1941.

Kenedi Géza dr.

1881-1902 között a Pesti Hírlap felelős szerkesztője, később Bajcsy-Zsilinszky Endre és testvére perében ő a védőügyvéd, számos jogi, társadalmi jellegű publikáció szerzője. Fiume alapos ismerője, több róla szóló tanulmány, leírás szerzője.

Művei közül néhány:

A Dunától a Quarneróig. Légrády testvérek, Budapest, 1890.

— *Naiv emlékiratok*, Lampel Budapest, é. n.

⁵ Csak az első kiadások évszámát jelöljük.

— *Az olasz sajtóreform (1923–1930)*. Franklin Társulat, Budapest, 1931.

— *Szociológiai nyomozások*. 1–2. kötet, Franklin Társulat, Budapest, 1910.

— *Vándorlások délen. Padova, Verona... Delén*. Stádium, Budapest, 1928.

— Dante Alighieri: *Isteni színjáték. A Pokol, a Purgatórium és a Mennyország*. (Fordítás prózában.) Franklin Társulat, Budapest, 1925.

Kőrösi Sándor, a fiumei gimnázium tudós tanára, a helyi néprajzi, történeti, nyelvészeti kutatások egyik elindítója, számos publikáció szerzője, tankönyvszerző, közreműködött a *Magyarország Vármegyéi és Városai* sorozat *Fiume és a Magyar–Horvát Tengerpart* című kötet elkészítésében (1896).

Grammatica teorico-pratica della Lingua Ungherese címen. Ennek az volt a célja, hogy az „alsóbb osztályokban is élő magyar nyelvet s nem nyelvtant tanult az ifjúság”. Mellékesen megjegyezhetjük, hogy igen tiszteletre méltó „kommunikatív” megközelítésű módszertani törekvésre vall, amelyet a későbbiekben igen sokáig nélkülözött a magyar közoktatás.

1893-tól 1898-ig a *Magyar Tenger* című lap főszerkesztője, először Fest Aladárral közösen, majd egyedül. Több tanulmányt, tárcát is megjelentetett, a lap fontos feladatának tartotta, hogy megismertesse olvasóit a fiumei népszokásokkal, kulturális, gazdasági, társadalmi kérdéseket elemeztek.

Olasz–magyar szótár, Lampel, Budapest, 1910, Budapest, 1912, *Grammatica teoretico-pratica della lingua ungherese scritta ad uso delle scuole e dello studio privato*. I. rész. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, 1891, második rész, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1893, A magyar nyelvbeli olasz elemek. In *Fiumei m. kir. állami főgymnásium évkönyve 1891–92*. Tip. Mohovich, Fiume, 1892, Olasz kölcsönzők. In *Magyar Nyelvőr*, 1886, 1887 *Adalékok Fiume néprajzához*. “Közművelődés”, Kolozsvár, 1892, Budapest, 1892, *Fiume a XV. Században*, Az Atheneum Részvénytársulat Nyomása, Budapest, 1912, *L’Ungheria e il mare con speciale riguardo a Fiume*, Franklin Nyomda, Budapest, 1935, kivonat a *Corvina* folyóiratból.

Santarcangeli Paolo (1908-1996)

Paolo Santarcangeli, a Torinói Egyetem magyar irodalom professzora volt, műfordító, író. Minthogy a Monarchia idején született, iskolai tanulmányait a magyar nyelvű általános iskolában kezdte el. Széleskörű nyelvtudásra tett szert, amelynek később igen nagy hasznát vette: a faji törvények idején ennek segítségével talált fordítói munkát. Visszaemlékezéseiben városa történelmének XX. századi csomópontjait vizsgálja. Írásaiban zsidó identitásának lenyomata is

megtalálható. Kutatja azokat a pszichológiai gyökereket, amelyek az egyéneken, a város társadalmában a későbbi tragédiákat előrevetíthették, az esetleges bűnöknek, a bűnösségnek a kérdését, a bibliai számkivetettséget kivetíti városára, műveit áthatja a szétszórás toposza. A kultúráközvetítés feladatát mindvégig magáénak érezte, magyar irodalommal, műfordítással foglalkozott a 60-as, 70-es, 80-as években. *In cattività babilonese* ('Babiloni fogságban') című regényes önéletrajzában leírja, hogyan vált fordítóvá:

“Minthogy valamiképpen fenn kellett tartanom magam, s minthogy nem volt más földi javam, néhány kiadóval megegyeztem (azt hiszem, azok akkoriban még kevésbé számosan voltak, kevésbé önteltek, s aggodalmasak), hogy bármit lefordítok, bármiféle nyelvről, amihez hozzáférek, beleértve a spanyolt és a latint is, de főképpen a magyart. Ez volt a magyar próza és komédia hihetetlen népszerűségének időszaka Olaszországban. Főképpen regényekről volt szó, hol kiválókról, hol középserűekről.” A fentiekén kívül franciából, angolból, németből is fordított.

Ld. még: Sárközy Péter: *Letteratura ungherese–Letteratura italiana. Momenti e problemi dei rapporti letterari italo–ungheresi*. Carucci Editore, Roma, 1990.

Munkái:

- In cattività babilonese*. Firenze, Vallecchi, 1969, Civiltà del Risorgimento, Del Bianco, 1987.
- *Il porto dell'Aquila decapitata*. Civiltà del risorgimento, Del Bianco, 1987.
- Simbiosi tra cultura ebraica e letterature nazionali. In *Letterature di frontiera*, Buzoni, 1991.
- Nascere a Fiume, *Fiume*, I semestre 1990. pp. 63–69

Santarcangeli, Paolo:

— Költészet:

- *Il cuore molteplice*. Ubaldini, Roma, 1949.
- *Canzoni della ricca stagione*. Ubaldini, Roma, 1951.
- *Morte d'un guerriero*. Ubaldini, Roma, 1966.
- *Resa dei conti*. Scheiwiller, Milano, 1976.
- *Lettera agli antipodi*. Nuovedizioni Vallecchi, Firenze, 1981.
- *Specchio dell'illusione*. Premio “La Mole”, Torino, 1982.
- *Confiteor*. All’Insegna del Pesce d’Oro di Vanni Scheiwiller, Milano, 1993.

— Próza:

- *In cattività babilonese*. Firenze, Vallecchi, 1969, Civiltà del Risorgimento, Del Bianco, 1987.

– *Il porto dell'Aquila decapitata*. Civiltà del Risorgimento, Del Bianco, 1987.

– *Magyarok Itáliában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

— Tanulmányok:

– *Il Libro dei Labirinti. Storia di un mito e di un simbolo.* Vallecchi, Firenze, 1967, Frassinelli, Milano, 1984. (Labirintusok könyve, ford., Karsai Lucia, 1970).

– Gli scrittori giuliani. In *Letteratura*, XXVII, 1963.

– *La discesa dei poeti all'inferno.* (Pokolra kell annak menni. Ford., Farkas Márta–Képes Judit, 1980).

– *Horticus letterarum ossia la Magia delle Lettere.* 1965. (Horticus letterarum vagyis a betűk mágiája. Ford., Lator László, Weöres Sándor versfordításaival, 1971.)

– *Homo Ridens. Teoria generale del Comico.* Leo Olschki, Firenze, 1989.

— Fordítások magyarból:

– Endre Ady: *Poesie.* Lerici Ed., Milano, 1963.

– Lajos Kassák: *Il cavallo muore e gli uccelli volano via.* Scheiwiller, Milano, 1969.

– Mihály Babits: *Il libro di Giona.* In *Arion*, 10. szám, Budapest, 1976.

– Sándor Weöres: *Verso la perfezione. La nascita della poesia.* V. Bona Ed., Torino, 1976.

– *Lirica ungherese del '900.* Ugo Guanda, Parma, 1962.

– *Trilogia di poeti ungheresi. Weöres, Somlyó, Rákos.* Nuovedizioni Vallecchi, Firenze, 1984.

Sirola, Francesco

— Fordítások:

– *Saggio di versioni poetiche dall'ungherese. Petőfi, Tompa, Szász Carlo.* Battara Tipografia, Fiume, 1903.

– Petőfi Alessandro: *Poesie.* Battara Tipografia, Fiume, 1911.

Sirola, Gino (1885-1946), tanár, műfordító, Fiumében élt.

A mazziniánus szellemiségű fiatal irredenta értelmiségiek csoportjához tartozott, az il Giovine Fiume tagjai között volt (1904-5). A két világháború között a Nyugattal, elsősorban Babitscsal állt kapcsolatban, két igen színvonalas magyar költészeti antológiát adott ki, saját fordításában. Ezeknek

válogatásához, egyes fordítási kérdésekhez kért tanácsot Babbitstól. 1943-ban, Fiume német megszállásakor a városban polgármester lett. Amikor bevonult a városba a jugoszláv hadsereg, Sirola az akkoriban hármass megszállási övezetbe (angol-amerikai és jugoszláv) tartozó Triesztbe menekült, azonban jugoszláv titkos ügynökök az utcán felismerték, s először Fiumébe, majd tovább szállították, s kivégezték. Halála körülményei mindmáig ismeretlenek.

Ld. Salvatore Samani: *Dizionario Biografico Fiumano*, Istituto Tipografico Editoriale, Dolo – Venezia, 1975.

Accordi magiari. Introduzione di Schöppflin Aladár. "Parnaso" Casa Editrice, Trieste, 1928.
— *Amore e dolore di terra magiara. Introduzione di Babits Michele.* La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1932.

Valiani Leo, történész, újságíró, politikus. Fiume, 1909. febr. 9. – Milánó 1999. 1919-ben a családjával éppen a Tanácsköztársaság alatt tartózkodik Budapesten, ahol kisgyerekként megismerkedik a kommunista eszmékkal. 1928-ban kommunista sajtóanyag terjesztése miatt a fasiszta hatóságok letartóztatják Fiumében, 1929-ben kitelepítik, 1931 ismét letartóztatják, öt évet tölt börtönben. Szabadulása után már nem tér vissza Fiumébe. 1936 Franciaországba emigrál, a spanyol polgárháborúban haditudósítóként működik. 1939-ben Franciaországban kommunista tevékenysége miatt internálják, az internáló táborban teljesíti korábbi elhatározását, s kilép a kommunista pártból, mivel mélyen elítéli Sztálint a Hitlerrel kötött paktumért. Közben megházasodik, felesége, Nidia Pancini, élete végéig társa.

Valiani megszökik az internálásból, s igen kalandos úton 1940-ben Mexikóba emigrál. 1943-ban a szövetséges hatalmak beleegyezésével hazatér, az Akciópárt észak-olaszországi titkáraként az olasz ellenállás, s az 1945. áprilisi milánói felkelés egyik vezetője, 1946-ban az olasz alkotmányt megalkotó parlament képviselője. Az Akció Párt feloszlása után lemond politikusi pályájáról, történészként, publicistaként működik, de továbbra is élénken érdeklik a társadalom kérdései, így például cikkeiben foglalkozik a magyar '56-al, síkra száll a bebörtönzött Kosáry Domokos szabadlábba helyezéséért, máig is rendkívül figyelemre méltó Nagy Imre kivégzésekor írott tanulmánya, hogy csak a magyar vonatkozásokat említsem, de például igen bátran szembeszáll a 70-es években a terrorizmussal is. 1980-ban Sandro Pertini köztársasági elnök örökös szenátorrá nevezi ki.

Legfontosabb műve az Osztrák–Magyar Monarchia bukását vizsgáló, *La dissoluzione dell'Austria–Ungheria*. Il Saggiatore, Milano, 1966, 1985, angolra is lefordított műve. Tanulmányaiban a szocialista pártok történetével, az ellenállási mozgalommal foglalkozott.

Storia del socialismo nel secolo XX (1945), *Tutte le strade conducono a Roma* (1947), *Il partito socialista italiano nel periodo della neutralità* (1962), *La dissoluzione dell'Austria–Ungheria* (1966), *L'historigraphie de l'Italie contemporaine* (1968), *La lotta sociale in Italia e l'avvento della democrazia* (1976), *Sessant'anni di avventure e battaglie* (1983), *Scritti di storia* (1983). *Movimento socialista e democrazia*. SugarCo Se Edizioni, Milano, 1983, *Tutte le strade conducono a Roma*.

(1946) Il Mulino, Bologna, 1983, 1995, *Una testimonianza*, in *Scritti in onore di Alberto Mortara*. Vol. I, Franco Angeli, Milano, 1990.

Cikkei k z l néhány:

– Io ragazzo nella Fiume di D'Annunzio. Intervista con Valiani. In *Nuova Antologia*, Gennaio–Marzo 1993, 71–82. pp.

– Fiume e l'Italia. In *La Voce di Fiume*, 25. 9. 1975.

– *Faschismus und Nationalsozialismus*. Duncker & Humblot, Berlin, 1991.

– La guerra civile. In *Nuova Antologia* N  2181, Gennaio–Marzo, 1992.

–La polemica sui delitti del dopoliberazione fra '45 e 46. In *Nuova Antologia* N  2176, Ottobre–Dicembre, 1990.

– Le difficolt  della rivoluzione democratica. In *Nuova Antologia* N  2171, Luglio–Settembre, 1989.

– Leo Valiani ricorda uomini e tempi della Costituente. Intervista a cura di Arturo Colombo. In *Nuova Antologia* N  2169, Gennaio–Marzo, 1989.

– L'Italia di Scelba. In *Nuova Antologia* n N  2182, Aprile–Giugno, 1992.

– Manlio Rossi Doria nei miei ricordi. In *Nuova Antologia* N  2180, Ottobre–Dicembre, 1991.

– Pacciardi come l'ho visto io. In *Nuova Antologia* N  2178, Aprile–Giugno 1991.

– Partito d'Azione e cultura laica. In *Nuova Antologia* N  2186, Ottobre–Dicembre, 1988.

– Ricordo di Max Salvadori. In *Nuova Antologia* N  2184, Ottobre–Dicembre, 1992.

– Repubblicani e socialisti fra storia e politica. In *Nuova Antologia* N  2174, Aprile–Giugno, 1990.

– Un secolo di movimento socialista. In *Nuova Antologia* N  2183, Luglio–Settembre, 1992.

— Valianiról:

– Ara, Angelo: Leo Valiani, uomo e storico della Mitteleuropa. In *Rivista Storica Italiana*, 2000/3, 921–998. pp.

– Pala, Anna: Leo Valiani, una vita per la democrazia. In *Annali dell'Istituto Ugo La Malfa*, Roma, Volume XI, 1996, 147–203. pp.

Widmar Antonio, Vidmar Antal (Fiume, 1899 - Chiavari, 1980)

Iskoláiról nincsenek megbízható adataink. 1919-20 D'Annunzio fiumei kalandja idején légionáriusai között szerepel, a külügyi irodán működik, (Egyik főnöke, Leon Kochnitzky mint tehetséges fiatalemberről emlékezik meg róla, Ld. *La quinta stagione o i centauri di Fiume*, Bologna, Nicola Zanichelli Editore, 1922). Irodalmi folyóiratokban jelennek meg fordításai, az 1921-ben Fiumében megjelenő La Fiumanella című folyóiratba Mikszáthot és Adyt fordít, az 1923-24-ben szintén városában megjelenő Delta című interkulturális folyóirat egyik szerkesztője (főszerkesztő: Arturo Marpicati). A lap, megfogalmazása szerint “Olaszország és az adriai országok szellemi cseréjét mozdítja elő”.⁶

1923-ban a Petőfi Társaság meghívására Budapestre látogat, ekkor ismerkedik meg személyesen Babits-csal és Kosztolányival.

1924-től Budapesten él, az olasz követség polgári alkalmazottja, a sajtóügyekkel foglalkozik. A Fiumében elsajátított alapok után igen jól megtanul magyarul, s a két világháború közötti magyar-olasz kapcsolatokban igen jelentős szerepet játszik. Főleg a korai időszakban közeli kapcsolatban van a Nyugattal, baráti jó viszonyban Babits-csal, aki Sziráky Judit írónővel kötött házassága alkalmával esküvői tanúja is. A Népszava körrel is összeköttetésbe lép, ugyanakkor, munkájánál fogva is, a hivatalos magyar-olasz kapcsolatok fontos előmozdítója, amit a Corvina című italianisztikai folyóiratban közölt írásai is bizonyítanak. Magyar műveket fordít olasz kiadásra, olasz műveket magyarra. Magyar fordításait, írásait, a kor szokásainak megfelelően magyar néven, Antonio Vidmarként jegyzi. Tanulmányokat, recenziókat is megjelentet. Házassága megromlik, többek között Lánczy Margit színésznő lesz későbbi élettársa. Cikkei Olaszországban is megjelennek, a Popolo d'Italiában, Mussolini lapjában, s 1932-37 között a Scenario című színházi lap magyar tudósítója.

1940-től a Petőfi Társaság kültagjai között találjuk. Az ember tragédiája fordításáért 1937-ben megkapta a hivatalos elismerést, a “Magyar érdemrend tisztí keresztje” kitüntetését.

⁶ Az 1923-as évfolyam három szerkesztőt tüntet fel : Arturo Marpicati, Antonio Widmar, Bruno Neri. Az 1924-es első számtól kezdve csak egy név jelenik meg: főszerkesztő: Arturo Marpicati - Fiume, második évfolyam, 1924. Az 1924-es főszerkesztői beköszöntő a korábbiaknál jobban kihangsúlyozza a politikai célokat.

1943-45-ben aktívan részt vállalt a diplomáciában, és közvetlen politikai szerepet tölt be. Az olasz és a svéd iratok szerint 1944. október 7-től létrehozta a Bonomi kormány megbízásából a Svéd Királyi Követség “Az Olasz Királyság Érdekeinek Képviselője” szekcióját. Mint írja, ekkora már internálták a királyhű diplomátákat, akik nem esküdtek fel a Mussolini féle Salói Köztársaságra, hanem a Bonomi kormányt tekintették törvényesnek.⁷ Mindazok veszélybe kerültek, akik hozzájuk hasonlóan nem fogadták el a Salói Köztársaság útlevelét, hazatelepülési ajánlatát. Widmar maga is bujkált, kiváló helyismerete és nyelvtudása segítette ebben. Widmar lakását volt feleségének, Sziráky Juditnak engedte át, aki ott menekülteket, zsidókat bújtatott. A diplomáciai iratok tanúsága szerint Widmar fontos tevékenységet folytatott Budapesten, menleveleket ad azoknak az olasz állampolgároknak, akik nem esküdtek fel Mussolini Salói Köztársaságára, a Gestapo, elől menekülő olasz katonaszökevényeknek.⁸

Az olasz közösségen belüli rivalizálás állhat a háttérben 1945. március-áprilisi mintegy tíz napos letartóztatásának, melynek másik szenvedő alanya, a későbbi neves diplomácia történész, az akkoriban Magyarországon dolgozó, oktató, Rodolfo Mosca. Widmarnak 1945 júniusában, a diplomaták utolsó csoportjával kellett elhagynia Magyarországot. 1946-ban Rómában adta ki a Magyarország 1938-46 című művét. Ebben a munkájában elsősorban azokat a történelmi okokat kereste, amelyek Bethlen “álcázott diktatúrájától”, a Kisgazda Párt felmorzsolásától a Németországgal való szövetségig vezettek.⁹ Olyan tevékenységre készült, melynek során hasznosíthatta volna a Magyarországgal és a régióval kapcsolatos tájékozottságát. Ehelyett, 1947-ben Japánba helyezik, ismét polgári státusban dolgozik az Olasz Követségen, jóllehet, már a harmincas években alkalmasnak bizonyult egy pályázaton a diplomáciai szolgálatra. A japán kultúra, mint néhány ekkori írása tanúsítja, nagy hatással volt rá. 1964-ben nyugdíjazták, s bármennyire is meglepő, sohasem sikerült diplomata státusba kerülnie. Újra megnősült, s a Ligur tenger partján, a Genova melletti Chivariban telepedett le. A Magyarországon élő lányával, a műfordító Karsai Luciával tartja a kapcsolatot, a családot 1956-ban

⁷ 1944. Április 5-én a diplomatákat és az olasz állampolgárokat, akiket elfogtak, először Ivánca, majd Csákánydoroszlóra internálták. Később többüket a mauthauseni koncentrációs táborba deportálták. Ld. még Marta Petricioli: *Quell' inverno a Budapest*, in *Tra totalitarismo e democrazia - Italia e Ungheria 1943-1995, storia e letteratura*, ELTE Tanárképző Főiskolai Kar - Budapesti Dante Társaság, 1995. szerk. Fried Ilona

⁸ Archivio e Museo di Fiume, Roma, Busta Widmar

⁹ *Ungheria 1938-1946*, Roma, Le Edizioni del Lavoro, 1946.

olaszországi letelepedéshez akarta segíteni, lánya azonban inkább visszatért Magyarországra.

Lányával való kapcsolata a hatvanas években megszakad, később lánya öngyilkosságot követ el.

Widmar különös sorsát talán jobban meg lehet majd érteni, amikor személyi anyaga kutatható lesz az olasz levéltárakban.

— Fordítás:

Maurizio Jókai: *Brevi racconti*. Istituto per l'Europa Orientale, Roma, 1925

– Dezső Kosztolányi: *Nerone il poeta sanguinario*. Editrice Genio, Milano, 1933.

– Imre Madách: *La tragedia dell'uomo*. Poema drammatico. Trad. in versi di, prefazione del Sen. Alberto De Berzeviczy, Milano, Editrice Genio, é. n. (1936)

– Luigi Pirandello: *IV. Henrik*. Madách könyvek, Budapest, 1942.

–

— Tanulmányok:

– *Ungheria 1938–1946*. Le Edizioni del Lavoro, Roma, 1946.

– Il dramma dell'Ungheria, da Bethlen a Gömbös. In *Europa*, Le Edizioni del Lavoro, Roma, Maggio, 1946, 10–13. pp.

— Műve:

– Nostalgia. (Anthony Whitemore álnéven). Az angol eredetiből olaszra fordította Renata Raccanelli. Lásd Patrizia C. Hansen: Antonio Widmar, un intellettuale tra Mitteleuropa e Giappone, in *Fiume*, Nuova Serie, Anno VI, Ottobre 1986, 79–88. pp.

— Widmarról:

– Boross Elemér. *Velük voltam*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1969. 219–271. pp.

– Patrizia Hansen: Antonio Widmar, un intellettuale tra Mitteleuropa e Giappone. In *Fiume*, Ottobre, 1986, 79–88. pp.

– Telegdi Polgár István: Egy költő-követre emlékezve. In *Nagyvilág*, 1981. április, 606–607.

pp.